

GRIŠUNIN, Andrej L.: Opyt obsledovanija upotrebitel'nosti jazykovych dubletov v celjach atribucii. In: Voprosy tĕkstologii. Moskva: Izdatel'stvo akademii nauk SSSR 1960, s. 146 – 195.

JIREČEK, Josef: Rozbor prvotního českého překladu starého zákona. In: Časopis muzea království českého, 1864, roč. 38, s. 136 – 177, 288 – 301, 371 – 398.

JIREČEK, Josef: K rozboru staročeského překladu starého zákona. In: Časopis muzea království českého, 1872, roč. 46, s. 385 – 401.

KYAS, Vladimír: Staročeská povídka o Tobiášovi. In: Listy filologické, 1968, roč. 92, s. 62 – 72.

KYAS, Vladimír: První český překlad bible. Praha: Academia 1971. 78 s.

KYAS, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad 1997. 320 s.

PYTLÍKOVÁ, Markéta: Staročeské překlady tzv. Dominikána. [Diplomová práce]. Praha: FF UK 2002. 110 s.

VASÁK, Pavel: Metody určování autorství. Praha: Academia 1980. 233 s.

VILIKOVSKÝ, Jan: Písemnictví českého středověku. Praha: Universum 1948. 260 s.

Užívané internetové stránky

<http://www.intratext.com/y/LAT0001.htm>

text Vulgáty upravený k prohledávání

http://www.lateinwiki.org/index.php/Die_Bibel

Vulgáta v jednoduché textové podobě

Užívané konkordanční programy

Winconcord, Concordancer for Windows, version 2.0

(freeware: http://ifa.amu.edu.pl/~krynicky/teaching/call_seminar/handouts/class06.php)

Monoconc Pro, Demo, version 2.2

(freeware: <http://www.athel.com/README.html>)

Fonologická analýza goralského nárečia v obci Skalité, interferencia spisovného jazyka a nárečia na zvukovej rovine

Anna Ramšáková

Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Úvod

Základný materiál pre fonologickú analýzu nárečia sme získali zvukovým záznamom v rokoch 2000 – 2004 metódou priameho výskumu v teréne. Zaznamenaný nárečový prejav je prehovorom autochtónnych obyvateľov obce, ktorí sú súčasne aktívnymi používateľmi miestneho nárečia.

Skalité leží v severozápadnej časti Slovenskej republiky. Patrí do skupiny hornokysuckých nárečí hornotrenčianskeho areálu (Krajčovič, 1988, s. 233) Zo

severnej strany hraničí s poľskou obcou Koniaków, z východnej strany s obcou Zwardoń. Nárečie skalitskej doliny z južnej strany susedí s nárečím obce Oš-čadnica, zo západnej s nárečím obce Čierne a časťou s čadčianskym nárečovým areálom.

Miestny dialekt, v porovnaní s ostatnými kysuckými (hornokysuckými, dolnokysuckými) nárečiami, má osobitné postavenie vďaka genetickej spojitosti s poľskými nárečiami. Nárečie skalitskej doliny patrí do tzv. goralských nárečí, pri ktorých sa neraz uplatňuje tendencia hodnotiť ich na úrovni slavistiky.

Fonologickú analýzu, ktorá je len sondou do skúmaného nárečia, sme vypracovali na základe textov, ktoré sme získali fonetickým prepisom súvislých nárečových prehovorov. Nahrávky sme prepísali podľa zásad fonetickej transkripcie platných v slovenskej dialektológii (podrob. pozri bod nižšie – zásady prepisu nárečového prejavu). Niektoré javy sme dodatočne overovali v teréne. Vzorkou pre charakteristiku vokalického i konsonantického systému nárečia predstavuje prehovor informátorov vo veku od 60 – 83 rokov, ktorých sme považovali za skupinu najstarších používateľov dialektu.

Slová, slovné spojenia, ktoré v analýze uvádzame ako príklady, reprezentujú charakterizovaný jav. Prirodzene, uvádzané formy nie vždy korešpondujú so systémovou nárečovou podobou (často ide o interferénu). Dynamika nárečia sa markantne prejavuje vo vokalickom systéme, preto sme otázku interferencie spisovného jazyka a nárečia zaradili v záverečnej časti príspevku. Okrajovo uvádzame interferenčné prejavy v konsonantickom systéme.

Prepis živej reči aktívnych používateľov goralského dialektu predstavuje aktuálny stav nárečia i s porušením nárečovej normy. Analyzované formy v texte označujeme kurzívami.

Zásady prepisu nárečového prejavu

Pri zápise nárečového prejavu sa riadime zásadami dialektologickej fonetickej transkripcie. Použili sme nasledovné osobitné grafémy:

Vokály: ɛ – zúžený krátky; ɔ – zúžený krátky; y – vysoký zadný nelabializovaný; ^ˈi – zvučná neslabičná predná (palatálna) zložka stúpavých diftongov (*p^ˈuntek*)

Konsonanty: x – velárny úžinový; ʒ – alveolárny polozáverový; ř – frikativne r

Palatálne polozáverové a úžinové: ʒ – napr. *žecko* – dieťa; č – napr. *čel'e* – teľa; ž – napr. *žima* – zima; š – napr. *šano* – seno

Mäkké palatalizované pernice: v' – *uv^ˈonzal'i*, *pov^ˈem*, *zv^ˈunzano*; b' – *b^ˈolo*; p' – *p^ˈuntek*, *kip^ˈalo*; m' – *pozam^ˈatos*, *m^ˈodem*, *m^ˈol*

Mäkké palatalizované veláry: g' – *og^ˈunc'*; k' – *tak^ˈe* (také).

Mäkkosť konsonantov *ň* a *l'* zapisujeme dôsledne aj pred *e* alebo *i*. Znelostnú asimiláciu zapisujeme foneticky. Prízvuk je na prvej slabike. Podľa Maľeckého (1938, s. 32) nejde o vplyv slovenského jazyka, ale pravdepodobne je to

prejav dávnejšieho štádia, ktorým prešli všetky poľské nárečia. Vo fonetickom prepise prízvuk a splývavú výslovnosť neoznačujeme.

V spojke „keď“ sa v skalitskom nárečí nerealizuje posledná spoluhláska, napr. keď si odpadol – *ke_ ješ otpot*. Rovnako špecifické je skracovanie pomocného sponového slovesa „byť“ (ja som – *jo jek* → *jo 'k*), ako i jeho časovanie, napr. keď som odišiel robiť – *ke_ 'k posel robić*.

Pri prepise otvorený, resp. zúžený vokál, prípadne zápis *l* sa vyskytli sporné prípady, ktoré sme so stopercentnou istotou nedokázali určiť, preto ich v textoch označujeme nasledovne (výraz zachytáva najskôr systémovú realizáciu, v zátku sa uvádza ojedinelá realizácia): *xomo(ρ)nty, obl'o(ρ)ki, by(ε)da, p̄ry(ε)dlo, p̄(y)kla, br̄e(y)ntu, šp̄e(y)vajom, naḡnivo(l)u še* a iné. Realizáciu zúžených vokálov si jednotliví informátori uvedomujú.

Názvy poľských obcí, miest, mená poľských bádateľov a názvy ich prác uvádzame v ich pôvodnom materinskom jazyku.

1 Fonologická analýza

1.1 Vokálny systém

V 15. storočí prebehla v poľských nárečiach defonologizácia kvantity a zmena opozície krátke a dlhé vokály na opozíciu otvorené – zúžené vokály. „*Priamym dôsledkom prechodu kvantity na kvalitu bol vznik tzv. zúžených samohlások a, e, o*“ (Dudášová, 1995, s. 99).

Inventár vokálnych foném má 6 krátkych a 2 zúžené fonémy: *i, y, e, a, o, u, ε, ρ*. Vokálny systém v Skalitom má nasledovnú podobu:

i	u
y	
e (ε)	o (ρ)
a	

V porovnaní s hornokysuckými nárečiami (Krajčovič, 1988, s. 233) a s vokálnym systémom stredoslovenských nárečí sa skalitské nárečie diferencuje:

a) Vokálny systém **nepozná dlhé** vokály, a teda v porovnaní so strednou slovenčinou sa v skalitskom dialekte nerealizujú, napr.: *nebyla xudobno, pykno snurka, moja zloto, ňeovakovane ścany, p̄re nas, uñi num poorali, po tyk jedlak, či mlodi, ces te vojne, uñi grovali, zabijali me šviñe, zvozaľi me*.

b) Z defonologizácie kvantity a existencie otvorených a zúžených vokálov vyplýva neprítomnosť vhodných podmienok pre diftongizáciu. V pozíciách, kde sa v strednej slovenčine realizujú dvojhlásky, nárečie skúmanej obce nevykazuje realizáciu **diftongov**:

1. **ē*, **ā* < **y, a, o** napr. *vyncyl' žumňokuf, zodne šole, a'le železnicar, ñim 'ol jek zodnego*;

2. **y** < **ě*

a) v bývalých dlhých resp. zdĺžených slabikách, napr.: *byda* (bieda), *ćyñ* (tieň), *dřimać* (driemať), *žyřka* (dievka), *gřyx* (hriech), *gñif* (hnev), *xlyp* (chlieb), *xlyf* (chliev), *pol'yřka* (polievka), *spol'ygać še* (spoliehať sa);

b) v iteratívach typu *nal'yač, umyrač, ušmyvač še, str'ylač*;

c) v komparat. adv., napr. *myñi, bl'izy, vync* (viac);

3. **u < ũ; u < õ** napr. *byla tego hruza, m¹el'i kuña, postřotkem byl taki betun, vubec me to añi ñebavi*.

V analyzovanom nárečí došlo k prehodnoteniu mäkkosti konsonantov, a tak sa strata mäkkosti kompenzovala prejátáciou $p > p^1$.

c) Ďalšou diferencňou črtou vokalického systému sú **nosovky**, ktoré sa v skaltskom nárečí nezachovali ako samostatné fonémy. Heuristický výskum potvrdil **dekompozíciu** nosoviek, ktorú predchádzali zložité vývinové tendencie. Dekompozícia priniesla častejší výskyt vokálu *y* s kombinatónym variantom *e*, a vokálu *u* s variantom *o*, ktorých konkrétna realizácia záleží od spoluhláskového okolia.

***ę, ę̄ > (...)** **u + m, n**, resp. **y + m, n**

Zväčša v slabikách pôvodne krátkych: *čynski, žynkovač, žesyńc, ževyńc, pynta, pamynč, žyńc, vync, proše, žyfce*.

***q, q̄ > (...)** **u + m, n**

I sg. podst. mien žen. rodu: *byč ucytel'kum, frajereckum ostala, s tum dobrum svadbum, takum skole, kazdum calum goźine, na drugum ñeźel'e*.

V koreni slova: *vunski, luka, zolundek, sušat*.

d) Fonéma **y**, okrem spomínanej skupiny *y + m, n* za psl. nosovku *ę*, sa vyskytuje aj ako striednica za psl. *y* a „staropol'ské *ęst*“ (porov. Małeckí, 1938, s. 14 – 15). Vokál *y* je samostanou fonémou vokalického systému, rovnako ako v súčasnom poľskom jazyku. Realizuje sa po tvrdých aj mäkkých spoluhláskach, a to vo väčšom rozsahu ako v slovenských hornokysuckých nárečiach:

1. V koreni slova: *ogyñ, zyvo, kamyñe, pyñinzi ñebylo, štyry, veźel'i syč, fryško, napytol'jek, tyźyñi, na cynkul'arce, ućyrok, ucytel'kum byč, veźni cyñunke, cyste to bylo, ñeućyralo še, lyn a i*.

2. N pl. muž. podst. mien: *barany, tři metry, paxol'cy a i*.

3. N pl. žen. podst. mien: *krovy, roboty a i*.

4. N sg. príd. mien muž. rodu: *byl mały, vynksy, fajny, doucuny a i*.

5. V zámenách:

a) ukazovacie, napr. *tyn rok a i*.

b) neurčité, napr. *keryśika a i*.

c) vymedzovacie, napr. *syćke a i*.

6. I-ové príd. slovies:

a) I. os. sg. muž. r., napr. *nalozył'jek a i*.

b) 3. os. sg. muž. r., napr. *zemřyl, xyćil a i*.

c) 3. os. pl. žen. r. a str. r., napr. *uny ñesly vlaki, pomagaly, pasly krovy a i*.

7. V príslovkách:

a) miesta, napr. *m¹el'i to bl'izy a i*.

b) času, napr. *pyrvy a i*.

¹ Potvrdenie, resp. vyvrátenie jeho realizácie, i keď len v ojedinelých prípadoch a v niektorých pozíciách, nie je cieľom príspevku.

e) Výskyt archaizmu pôvodného zúženého vokálu **ę**, na mieste ktorého sa systémovo v súlade s nárečovou normou realizuje vokál **y**, sa potvrdil iba v niektorých prípadoch, a síce: *pekňe, špevajom, ňevem, vęnc, vęs, pękla še kref, cęgaret'ę, galęż, sęćko, pil'i bęrent*.

f) Rovnako ojedinelá realizácia **o** sa potvrdila v prípadoch, napr.:

1. *tvoj, o třok, mešonc* – systémovo sa realizuje *mešunc*;

2. G pl. podst. m.: *rokof, žum⁴okof, treńerkoř, vilof ňima, xlopoř, vymynckoř, porvesloř, šv⁴atloř*;

3. I sg. podst. m.: *za štrekoř, mořm, svažbořm, takořm veľ'kum, s tořm mlodušořm, jořm (ju), ze mnořm, žemořm*.

g) Zmena psl. vokálov ***e**, ***ě**, ktoré podliehajú zmene v pozícii pred predojazyčnými *s, z, t, d, n, r, l* (porov. Małecki, 1938, s. 14-15) na *a, o* sa v skúmanom nárečí realizuje ako v súčasnej poľštine:

***ě** > **a**, napr. *m⁴asto, v⁴adro, sarńa, b'ľady, ľas*, v polonizmoch *caly, calkem, źat (ďed), źadufka*, s výnimkou v slovách ako *gv⁴ozda, mortvę*;

***e** > **o**, napr. *ľcola, colo*.

h) V psl. skupinách ***tort**, ***tolt** prebehla zmena rovnako ako v poľštine (porov. Małecki, 1938, s. 14 – 15), napr:

r + o, napr. *krovy, grovaľi, xoźilo še pogromaźę*, v polonizmoch *xlop, xlopec, mlody pun* (ženích), *skrobać* avšak *smrat*;

l + o, napr. v *glove zatocylo, glove stnući*. Avšak máme *sluma, plukać, k'ľnuć*.

V slovách *grabina, grabinka, grabińok, grapki* sa psl. ***tort** realizuje ako južnoslovanský prvok psl. základu slovenčiny **trat**, a teda rozloženie na **r + a**.

1.2 Konsonantický systém

Konsonantický systém skalitského nárečia patrí do skupiny tých goralských nárečí, ktorý ako jediný nebol zasiahnutý procesom slovensko-poľskej interferencie a zachoval si svoju pôvodnú podobu. Takýto konsonantizmus fungoval vo všetkých mazurujúcich nárečiach. Na Kysuciach mazuruje len obec Skalité, z oravských goralských nárečí mazurujú enklávy s oravskou genézou a niektoré spišské goralské nárečia. Podľa Kriššákovej (1993, s. 82) zánik mäkkých velár *x', g', k'* zasiahol aj obec Skalité. Heuristický výskum potvrdil realizáciu velár *g'* a *k'* v ojedinelých prípadoch, z tohto dôvodu v inventári konsonantov ich uvádzame v zátvorkách. Konsonant *f'* sme nezaznamenali ani na 65 nornostanách, preto sme ho do schémy nezahrnuli. Nasledovná podoba konsonantického systému pozostáva z 29 + 2 fonémy:

v	f	b	p	m		
v'		b'	p'	m'		
j	d	t	n	l	r	ř
z	s	ź	ć			
z'	s'	ź'	ć'	n'	ľ	
x	g	k				
		(g')	(k')			

Konsonantický systém sa vyznačuje:

- zachovaním mäkkých bilabiálnych a labiodentálnych konsonantov;
- zachovaním mäkkého *ř*;
- prítomnosťou palatálnych sykaviek *ś*, *ź*, *ź*, *ć*.

a) Konsonanty *v'*, *b'*, *p'*, *m'*, *g'*, *k'* sa realizovali v slovách:

v' – *uv'onzali*, *pov'iem vum*, *zv'unzано zoplatkem*, *stav'ac*, *v'edli*, *v'ezli*, *zdrov'e*, *ñexce se v'eřič*, *jalov'ecki*, *nagotov'une*, *p'untek*, *mume dv'e*;

b' – *b'olo plaxetka*, *b'olo xumelka*;

p' – *p'erši*, *f p'unтым*, *p'eřiny*, *jame kop'e*, *kip'alo*, *oblap'alo*;

m' – *m'eli*, *m'ol*, *m'odem*, *pozam'atos*;

g' – *og'un se*;

k' – *tak'e* (také).

b) Ako relikť staropoľskej zmeny *r' > ř* z 13. stor. má svoje pevné miesto v systéme fonéma *ř* s veľmi častou realizáciou. V čadčianskej oblasti vykazuje fonému *ř* iba konsonantickom systéme obce Skalité (porov. Dudášová, 1993, s. 88; Szczotka, 2000, s. 66).

1. V koreni slova: *pořes*, *z dřeva*, *syčko odřyte*, *trícet*, *třuk ik m'ala*, *třeba natahnuč*, *jo gvařim*, *posla přec*, *vařil'i f tym*, *dobře to tak*, *při tym*, *přet švyntami...*

2. V prípone slova: *nojňeskořy*, *ku cynteře...*

3. V predpone slova: *přidum pomuc*, *přezyl jek to*, *přisel ješ*, *přikl'apla še*, *přibijalo še*, *ty'lo převnyknuf...*

c) Mäkké **ostré** sykavky boli v textoch doložené v prípadoch:

ś – *radoś je radoś*, *šana še zvožali*, *na švyntego Juna*, *šeś źeći*, *śm'oli še*, *krovy paś*, *ñeśm'alo še*, *kopalo še źle*, *śolo še*;

ź – *źumňoki me saźil'i*, *jeś caly umarźňony*, *źle še kopalo*, *zaś v źime*;

ć – *xćel'i me ñexac*, *ñexcala m'eć*, + infinitív sloviess má koncovku *ć*, napr. *ñexac*, *m'eć*;

ź – *xoźilo še*, *źyň*, *źumňoki me saźil'i*, *šeś źeći*.

d) V konsonatizme nárečia prebehla **asibilácia**:

d' > ź: *robil jek v ñeźe'e*, *v pynźalek*, *źyfki śpyval'i*, *po źeźiñe zagrać*, *veźa-la jek*, *ke us do drugi xoźil*, *saźil'i me źumňoki*, *źeśika me išli*, *naroźil še* – ale subst. *naroźyñe*;

t' > ć: *muśol jek pogañać*, *ulohi pisać*, *vozić gnuj*, *ñexćel'i puśćic*, *v leće doma*, *na gřiбеće me nośil'i*.

e) Realizácia zmeny spoluhlások:

t > ć: *jako koścolna mys*, *syčko jo k to*;

t' > c: *scasno jek byla*, *esce fronta byla* (pozri bod f – mazurenie).

f) **Mazurenie** (ďalšia poľská črta) – zmena tupých sykaviek na ostré (*ś*, *ź*, *ć > s*, *z*, *c*) sa v čadčianskej oblasti objavuje len v Skalitom (porov. Małecki, 1938, s. 74–76; 2004, s. 76; Nitsch, 1916, s. 11). Mazurenie sa realizuje v týchto jednotlivých prípadoch:

š > s: *syski, ekonomicko skola, žeči še rozesly, esce fronta byla, us aj sama jek, Smatlava, Symurda;*

ž > z: *zyvot, s kazdego placu, zvozaly še šana;*

č > c: *vol'aco aj clovek vy, do gorcka, zacuntek, svacyne dostali, zafarbil'i na corno, cervony, spolecne, zafcasu vyslali, vyucyla jek jum, zničyc, zacun debatovač, Casnoxa.*

g) Zvukový záznam potvrdzuje prítomnosť tupých sykaviek, ktorých rovnako aj vznik v konsonantickom systéme nárečia je podľa Maľeckého (1938, s. 76) spôsobený miešaním mazurujúceho obyvateľstva s nemazurujúcim. Výskum potvrdil realizáciu š v slovách: *o štyruk popoledňu, žešika me išli, bylo třeba rozmysľać.*

h) Psl. *ř podlieha zmene v pozícii pred predojazyčnými s, z, t, d, n, r, l na ar. Zmena *ř > ar sme zaznamenali v slovách: *kark, marzlo, do garca, zmarzly, mušol tarlem tríč, něxožil po karcmak, odmarzňune koľana.*

Z psl. slabikotvorného ř, l sa vyvinulo v nárečí neslabičné r a l so sprievodným vkladným vokálom. V porovnaní so strednou slovenčinou ide o neprítomnosť slabičného ř a l, ktoré sa **systémovo nerealizuje**. Ide o spojenie V + K r, l (porov. Szczoťka, 2000, s. 65):

1. po velarizovanom l (po nelabiálnej spoluhl.), sprievodný vokál nasleduje po likvide, napr. *slunko, dlubač, glymboki, slup, tlusti;*

2. po labiálach sa realizuje: *vyl'k, velna, pelny;*

3. pri striednici za ř sprievodný vokál býva temer vždy pred r, napr. *a na verx me to obručili, do gorcka tvarogu*, avšak máme prípady: *kref, gřibet, kret.*

Charakteristická pre dialekt je občasná rozkolísaná realizácia slabičného r, l.

ch) Osobitosťou je mäkká výslovnosť ř bez spojenia s i, e v **cudzích a zdomácnených** výrazoch: *patnostego aprila, krabicka marmel'adi byla, normal'ne esce fronta byla, jako to mjeli zmexañizovane, svatbe s Karol'em, kil'ometer, taci intel'igentni byli, v juři.*

i) Skalitský dialekt vykazuje realizáciu psl. spoluhlásky *g, ktorá nepodľahla zmene *g > γ > h, s výnimkou zmeny *g > x, ktorá sa zachovala rovnako ako v poľštine. Hláska x má v nárečí oslabenú pozíciu (v morfolologickej pozícii, kde podlieha zmene na k, pozri bod j). Realizácia g sa potvrdila v nasledujúcich slovách a tvaroch: *zogluevek, na gnuj, s tvorogem, nogavice, calum gožine, spadnul na glove, m'ala dluge šaty, drugi xlapec, ke zagros harmoňika, co bedem gvaryl, grabilo še šano, dognal'i me du domu, zaš pogošči'li, do Skal'itego, vlakveducego, od zesnulego něbogogo, do veľkego hřnca, obecnego staroste, bogatego na laske, zodnego něbolo, do jakego, šedemnostego.*

j) Realizácia malopoľskej zmeny koncového x > k, ku ktorej dochádza v skalitskom dialekte, je podľa slov Maľeckého (1938, s. 77) zmenou, ktorou sa najväčšmi odlišuje od ostatných čadčianskych nárečí. Realizácia koncového k v interferencii so spisovnou strednou slovenčinou patrí medzi „najohrozenej-

šie“ črty analyzovaného nárečia (podrob. pozri časť sociolingvistická poznámka...).

1. A pl. zámen: *byla scasno ze ik mum;*

2. L pl. podst.m.: *po dyuk šostrak mušala, na tyk domacik mlynkak takik, f krojak še obľykal'i, po tyk gurak, na takik lumkak, při krovak, xožil'i po xalupak, přeberol f tik žyfkak, na gřibetak v plaxetkak, pozывač luži na kuňak, po turuňak xožil'i, po zoľetak xožić, tyk staryk luži.*

k) V skúmanom nárečí je zachované začiatkové **kv-**, **gv-** v slovách *kv¹at*, *gv¹azda*.

2 Sociolingvistická poznámka o súčasnom stave zvukovej roviny nárečia

Pri sociolingvistickej analýze skalitského nárečia pracujeme s termínom **interferent a interferéma**. Prejavy interferencie goralského nárečia a slovenského spisovného jazyka uvádzame na fonologickej rovine. Termín interferent a interferéma chápeme v zmysle definície **M. Servátka** (1986, s. 415): „*Interferent predstavuje najaktívnejší prvok alebo komplex prvkov aktívne pôsobiacich v interferenčnom procese na istú jazykovú jednotku. Interferentom môže byť fonická jednotka (hláska alebo skupina hlások), lexikálny alebo syntaktický tvar (syntagma, veta). Výsledkom pôsobenia interferenta je interferéma, to jest nová skupina hlások, nová lexéma alebo syntaktická jednotka, ktorá v svojej interferenčnej podobe nevstupuje ani v prameni, ani v objekte interferencie.*“

2.1 Prejavy interferencie

2.1.1 Vokály

2.1.1.1 Kvantitu vokálov v skalitskom dialekte najstaršia veková vrstva zachováva len vo výnimočných prípadoch. Keďže inventár vokalického systému analyzovaného nárečia pozostáva len z krátkych a zúžených vokálov, pri pospisovnenom jazykovom prejave ide skôr o tendenciu monoftongizovať. Kvantita nemá v tomto jazyku fonologickú platnosť, preto sa sporadicky objavuje najmä v emocionálnych, resp. expresívne motivovaných výrazoch.

Zvukový záznam potvrdil realizáciu kvantity:

a) V slovách (odborné výrazy v širšom slova zmysle), pri ktorých ide o príjem hotových lexém zo slovenského rozhlasu, televízie, či z kontaktov s inými obyvateľmi obce, ktorí preferujú slovenský jazyk vo svojom každodennom prehovore, prípadne dialekt poznajú len z autopsie.

b) Používateľ vykazuje dlhý vokál vtedy, keď opisovanú skutočnosť realizuje najskôr v dialekte a súčasne pre jej vysvetlenie použije slovenský variant slova. Túto tendenciu možno badať aj opačným smerom.

c) Rovnako je to i s reáliami, ktoré sú pre najstaršiu generáciu relatívne moderné. Pre vysvetlenie, že opisovaná konkrétna reália v minulosti neexistovala, hovoriaci použije jej spisovnú (neraz i hybridnú) podobu (... *antanek, cy jako še to vol ... Ni! Pockoj! Altanek? cha, cha, altánek...*).

Informátor, ktorý rovnako dobre ovláda spisovný jazyk i miestne nárečie, použil na 30 stranách prepísaného nárečového textu dlhú samohlásku len v jednom slove [zákuski]. V prípade najstarších informátorov ide predovšetkým o tendenciu skracovať vokály a nie ich predlžovať, a to aj pri komunikácii v slovenskom jazyku. Napr. [červeni, modry, šťastni, mizerni (goral. výraz pre mizerný je výraz bydny)] a to na vyššie spomínaných 30 stranách.

Pri sociolingvistickej analýze zohľadňujeme nasledujúce skutočnosti:

1. aký častý je kontakt informátora s používateľmi spisovnej slovenčiny,
2. akú tému zahŕňa ich súvislý nárečový prehovor a súčasne z nej vyplývajúcej realii,

3. kto sa s informátorom rozpráva, resp. ho osloví,

4. či informátora oslovíme v dialekte alebo v spisovnej slovenčine.

- 2.1.1.2 Prítomnosť realizácie slovenskej fonémy *ä* výskum nepotvrdil.

- 2.1.1.3 Stratu zadnej realizácie *i* považujeme za jednu z dvoch najohrozenejších čŕt skalitského nárečia. Pre používateľa dialektu je charakteristická rozkolísaná realizácia, či variantnosť. Najčastejšie ide už o používanie interferémy.

Názorný príklad poskytujú realnejšiu predstavu problematiky. V nasledujúcich príkladoch uvádzame v poradí 1. systémová nárečová podoba slova, 2. interferéma – výsledok interferencie slovenského spisovného jazyka a miestneho nárečia (v tomto prípade ide o vokál), 3. realizácia v spisovnej slovenčine:

[rynka – runka – ruka] Vokál *u* v realizácii slovenskej lexémy sa dostáva na miesto vokálu *y* nárečovej lexémy a realizuje sa v nárečovej lexéme. Vznikla interferéma, kde súčasne však druhá slabika slova ostala nezmenená.

[tyn syn tes – a ten syn tes – a ten sin tiež] Veľmi častá realizácia ukazovacieho zámena aj v komunikácii v slovenskom jazyku spôsobila, že artikulačne náročnejšia výslovnosť *y* vystriedala realizácia vokálu *e*, pričom ďalšie dve slová v jeho bezprostrednej blízkosti si zachovali realizáciu poplatnú nárečovej norme.

- [myngy – menzy – medzi] Obdobne je to i s uvedenou príslovkou, kde vokál prvej slabiky interferémy je totožný s vokálom v slovenskom výraze a pritom realizácia druhej slabiky ostala rovnaká, nezmenená.

Uvádzanú zmenu možno badať v slovách [ošym – ošem – osem, byl – bol – boľ, mľyka – mľeka – mľieka, xlopcy – xlapcy – xlapci, narozgyňe - narozjiňe – narod'enie].

- 2.1.1.4 Rovnako, ako je to so zadnou realizáciou vokálu *i*, dochádza k vytrácaniu realizácií aj iných vokálov, teda k realizácii interferémy napr.:

[s kuňem – s koňem – s koňom]. V tomto prípade ide o zánik realizácie vokálu *u* v prvej slabike, ktorá je nahradená realizáciou *o*, pričom prípona v interferéme ostala poplatná nárečovej prípone.

Domnievame sa, že realizácia mnohých interferém je spôsobená skutočnosťou, že používateľ živého skalitského nárečia pomerne často používa oba varianty slova, teda napr. číslovky rovnako často používa pri komunikácii s rodinnými príslušníkmi (povie dátum narodenia v skalitskom nárečí) ako i v komu-

nikácii napr. na farskom úrade, kde sa realizácia toho istého dátumu „očakáva“ už v slovenskom jazyku.

U najstarších obyvateľoch k pospisovneným ústnym prejavom najčastejšie dochádza, ak ide o rozhovory s cezpoľnými ľuďmi, príp. s obyvateľom obce, o ktorom predpokladajú, že nepoužíva pri dorozumívaní nárečie (napr. malé deti, žiaci, vnuci, na úrade, vo vlaku, na farskom úrade, s miestnymi učiteľmi či lekármi). Prirodzene, ako náhle používateľ živého dialektu stretne v meste alebo na úrade niekoho známeho z obce (ide o aktívneho používateľa dialektu), automaticky „prepína“ do goralčiny.

2.1.2 Diftongy

2.1.2.1 Dvojhĺasky spisovnej slovenčiny vykazujú v skalitskom dialekte realizáciu:

a) ako monoftongy v pozícii diftongov: **ie** [*stry'laé* (strieľať), *pol'yfka* (polievka), *napeceme* (napečieme), *rozumis* (rozumieš), *dovež'li* (doviezli), *pozbyrač* (pozberať)]; **ia** [*masar* (mäsiar), *želežničar* (železničiar), *zodno* (žiadna), *družbove* (družbovia)];

b) ako čisté diftongy, napr. na 50 stranách sa realizovali iba v slovách [viac tix krav, vitieklo mľeko, sviatki, Vianoce];

c) ako spojenie s výraznou jotáciou v pozícii diftongov napr. **ie** [*bugvyjake* (bohvieaké – príd. m.), *p'urka* (pierka), *dov'us* (doviezol), *zdrov'e* (zdravie), *b'o-le* (biele)]; **ia** [*p'umtek* (piatok), *zav'unzalo* (zaviazalo), *p'umty* (piaty), komedija].

2.1.2.2 Dvojhĺaska **ô** nemá takmer žiadne zastúpenie v analyzovaných textoch. Tento diftong v skalitskom nárečí nie je, preto ho vo svojom fonetickom inventári majú iba niektorí informátori. Obyčajne sú to tí, ktorí veľmi dobre a bez problémov hovoria po slovensky. V pozíciách, kde by sme jej realizáciu očakávali, realizuje sa *u* alebo *o*, pričom nerealizáciu *ô* nemožno považovať len za špecifikum nárečia: [*kuň*, *vul*, *stul*, *usmy*, *kul*, *z gur*, *bul' a vol'a* (vôľa)]. Interferéna sa objavuje napr.: [*koň*, *vol*, *stol*, *osmy*, *kol*].

2.1.2.3 Čisté diftongy informátori realizujú iba v prípade, keď vedia (informátor ich oslovil po slovensky), či predpokladajú, že počúvajúcim možno nebude rozumieť, a tak popri nárečovej lexéme použijú slovenskú pre upresnenie toho, čo chceli povedať. V konečnom dôsledku hovoriaci použije oba varianty – popri nárečovom i slovenský.

2.1.3 Konsonanty

2.1.3.1 Spoluhlásky *l*, *n*, *t* v spojení s *i*, *e* sa v goralskom dialekte vyslovujú mätko aj v cudzích i zdomácnených slovách. Materiál zo zvukového záznamu poskytujú nasledovné realizácie: [*zl'ikvidoval'i*, *intell'igentni*, *v juňi*, *zmexaňizovane*].

2.1.3.2 *l'* bez spojenia *i*, *e* sme zaznamenali v cudzích a zdomácnených slovách: [*civil'ni*, *normal'ni*, *kul'turny dom*, *s Karol'em – Karol'*, *kil'o* (kilogram), *kil'ometer*, *do špital'a*, *l'ampa*, *marmel'ada*, *april'a*].

2.1.3.3 Zmena koncového *ch > k*, rovnako ako zadná realizácia *i*, patrí k najohrozenejším a dochádza k najčastejšiemu porušeniu nárečovej normy, napr. [*še jix pytol, še ik pytol* – sa ich pýtal, *třux synuf* – troch synov, *po žyfkak* (po dievčatách), *una jix* (ona ich), *na tyk krosnax* (na tých krosnách), *o ojcak* (o rodičoch)]. Realizáciu koncového *k* badať už len u najstarších, výnimočne u mladších obyvateľov.

Záver

Všetky dediny na horných Kysuciach boli založené slovenskou feudálnou vrchnosťou. Valasi, ktorí spočiatku prichádzali vo viacerých vlnách na Kysuce, boli rôznorodého etnického pôvodu. Postupne medzi Valachmi na Kysuciach začalo nadobúdať prevahu domáce slovenské obyvateľstvo. V druhej pol. 17. stor. sa o ľuďe v kysuckom pohraničí hovorí ako o Slovákoch a toto územie sa označuje ako „slovenská strana“. Dnes nielen najstaršia generácia aktívnych používateľov skalitského dialektu jazyk Slovákov (slovenský spisovný jazyk) nepovažuje za spôsob bežnej dennej komunikácie. Títo Slováci hovoria nárečím, pričom slovenčinu používajú len pri oficiálnom styku, v styku s neznámymi ľuďmi, prípadne s obyvateľmi obce, o ktorých vedia či predpokladajú, že dialekt nepoužívajú.

V súčasnosti pomerne vysoký stupeň stability vokalického i konsonantického systému sprevádza silná tendencia ústupu jednotlivých špecifických diferencných črt na zvukovej rovine, z ktorej vyplýva nevyhnutnosť zachytiť súčasný stav nárečí pre nasledujúce generácie ako dôležitú súčasť národného kultúrneho dedičstva.

Literatúra

BARTKO, Ladislav: Životné jubileum doc. Júlie Dudášovej-Kriššákovej. In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 2, s. 105 – 107.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia. Bratislava: VEDA 1993. 176 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Goralské nárečia (Poznámky na okraj hesla v Encyklopédii jazykovedy). In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 2, s. 92 – 101.

GOTKIEWICZ, Marian: Polskie osadnictwo Czadeckiego i Orawy (z 17 rycinami i 4 mapami). Warszawa – Katowice: Wydawnictwo Instytutu śląskiego, skład główny nasza księgarnia 1939. 62 s. + 1 mapa.

HABOVŠTIAK, Anton: Oravské nárečia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 544 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN. 344 s.

KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Depalatalizácia mäkkých konsonantov v goralských nárečiach. In: Slavica Slovaca, 1986, roč. 21, č. 3, s. 237 – 246.

KUBÁNIOVÁ, Sandra: Jazyk ľudového rozprávania v obci Skalité. [Diplomová práca]. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000. 74 s.

MAŁECKI, Mieczysław: Dialekty polskie i słowiańskie. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2004.

MAŁECKI, Mieczysław: Język Polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Cza-deckie, Wyspy jezykowe) z 2 mapami. Biblioteczka towarzystwa miłośników języka polskiego nr. 12. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1938. 107 s.

NITSCH, Kazimierz: Monografie polskich cech gwarowych. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności. Skład główny w księgarni G. Gebethnera i spółki 1916, s. 11 – 53.

SERVÁTKA, Marián: Lexikálna interferencia a jazyková korekcia pri jazykovom kontakte. In: *Studia Academica Slovaca* 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. Bratislava: ALFA 1988, s. 419 – 433.

SERVÁTKA, Marián: Otázky jazykovej interferencie v slovenskom jazyku na Spiši v Poľsku. Prednášky XXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrik. In: *Studia Academica Slovaca* 15. Bratislava: Alfa 1986, s. 413 – 426.

SERVÁTKA, Marián: Prejavy fonetickej interferencie v rámci slovensko-poľských kontaktov. In: *Studia linguistica Polono-Slovaca* 2. Bratislava: JÚLŠ SAV 1990, s. 22 – 35.

SZCZOTKA, Paweł: O gwarach Czadeckich. In: *Czadecka Ojcowizna. Praca zbiorowa pod redakcją Krzysztofa Nowaka*. Lublin: Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS 2000, s. 63 – 78.

ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: VEDA 1994. 179 s. + 37 máp.

VÁŽNÝ, Václav: Nářečí slovenská. In: *Československá vlastivěda, Díl III. Jazyk*. Praha: SNVX – Bohumil Janda 1934, s. 219 – 310.

ŽILINČÍK, Ivan: Stručný náčrt osídlenia horných Kysúc a hraničných sporov o toto územie. In: *Czadecka Ojcowizna. Praca zbiorowa pod redakcją Krzysztofa Nowaka*. Lublin: Ośrodek Studiów Polonijnych i społecznych PZKS 2000, s. 27 – 35.

Niekoľko poznámok o ľubozvučnosti slovenčiny

Lubomír Rendár

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta
Trnavskej univerzity, Trnava

Mnohí sa už dozaista stretli s tvrdením, že slovenčina patrí medzi najľubozvučnejšie jazyky, ba dokonca, že je najľubozvučnejším jazykom. Do akej miery sa možno stotožniť s uvedenými názormi?

O ľubozvučnosti slovenčiny polemizovali lingvisti už v 18. stor., pravdepodobne aj skoršie. Veľký učenc Matej Bel v úvode k Doležalovmu dielu *Grammatica Slavico-Bohemica* (1746) hovorí o slovenčine takto: „...v ničom nezaostáva ani za vážnosťou a vznešenosťou španielčiny, ani za pôvabom a uhladenosťou francúzštiny, ani za vznešenosťou a silou angličtiny, ani za bohatstvom zmyslu a dôrazu nemčiny, ani za mäkkosťou a ľubozvučnosťou taliančiny a napokon ani za veliteľskou prisnosťou maďarčiny.“